

Blat de moro i fajol. Cultius nous al senyoriu monàstic de Serrateix (segles XVIII-XIX)

Manuel Riu

Universitat de Barcelona

La documentació conservada dels segles XVIII-XIX pertanyent al senyoriu monàstic de Serrateix, permet saber que la introducció dels cultius nous, com el blat de moro i el fajol, per part dels arrendadors dels béns, els anys 1783-1784, obeeix al fet que, d'aquests darrers no hi havia cap tradició que obligués els cultivadors a pagar-ne el delme (consistent en aquest cas concret de cada set garbes, una), als propietaris de la terra. El fet pot documentar-se en el "Llibre de les Jurisdiccions", escrit pels abats i conservat a l'Arxiu Parroquial de Serrateix.

Patrimoni del monestir el segle XVIII

Als inicis del segle XVIII, al monestir de Santa Maria de Serrateix hi vivia encara una petita comunitat de monjos benedictins, formada per l'abat i quatre monjos que, no sense dificultats, aconseguia de fer valdre el seu senyoriu sobre les terres i els homes del seu patrimoni, repartit entre Serrateix i Navel, Avià i la Cerdanya. L'abat Jaume Ginestar, veient les dificultats de percebre totes les rendes i censos pertanyents a la comunitat, particularment a la Cerdanya, el sector més allunyat del centre monàstic, encarregà al notari de Puigcerdà, Joan Baptista Rossell, la realització d'un capbreu l'any 1701. El resultat d'aquest capbreu és contingut al *Llibre de les Jurisdiccions* que es conserva a l'Arxiu Parroquial de Serrateix¹ i hi consten els drets i censos que han de pagar els dotze declarants de Soriguera i Soriguera, Canals, Prats, Caborriu de Talló, Alp, masos de Mosoll, Cors, Torre de Riu i Baltarga. Entre els dotze masos establerts han de pagar 42 càrregues, dues mesures i dos sesters de cereal, principalment sègol, amb algunes mesures de forment, xeixa, ordi i civada. A més de 13 lliures, 14 sous i 10 diners de Barcelona en metàl·lic, dos pollas-

1. El capbreu dels anys 1701-1703 es conserva en una carpeta blava a l'Arxiu Parroquial de Serrateix (Sac de Serrateix, doc. 28), signat pel notari Joan Malet de Cardona.

tres, una gallina i una oca, una alberga i dues tasses d'aigua². L'abat Jaume Ginestar, que presidí la Congregació Claustral Benedictina Tarraconense i Cesaraugustana, pel que fa a Serrateix ordenà la confecció del capbreu dels anys 1701-1703, com a mesura pràctica per a endegar la gestió del patrimoni i morí el 13 de setembre de 1704 (BOZZO, 1927). Mentre, havia procurat donar als comunitaris cinc porcions de pa i de vi, a raó de tres lliures i vuit unces de pa cuit de bon forment cada dia i una *justia* de vi vermell, a mesura de Ripoll i de 60 justies per càrrega³. Cada justia equivalia a uns cinc litres i mig. A més, el dia de Nadal cada comunitari podia disposar de 15 sous per adquirir torrons. S'estipulà que el vi de missa fós de qualitat, com devia ésser-ho també el de les porcions. El monjo-sagristà rebia a més 16 sous, dels quals 12 restaven destinats a mantenir encesa la llàntia del mig de l'Altar Major, i la resta serviria per comprar candeles. Es consignà també l'almoïna a pagar per les 25 misses que calia celebrar al temple del monestir. I l'abat es comprometia a pagar cinc diners a cadascun dels dotze pobres als quals es rentessin els peus en les cerimònies del Dijous Sant, una porció de pa de dotze unces de pes i una tassa de vi (FORT, 1964).

A penes arranjada la situació econòmica del monestir, moria l'abat Ginestar i el succeïa a l'abadia de Serrateix el monjo cistercenc Jeroni de Vidal i de Nin, procedent de Santes Creus, que prengué possessió el 1710 i morí a Igualada el 7 d'abril de 1719⁴. Aquells anys fou cabiscol de Serrateix fra Jaume Anglada, que exercí també de prior dels sants màrtirs de Serrateix, els sants Urbici, Zenon, Víctor i Felícola, i tenia cura d'arranjar les arquetes de llurs relíquies, venerades a la cripta. També aquells anys, i almenys fins el 1724, fou administrador d'una causa pia fundada al monestir i que proporcionava la renda de 2 lliures, 1 sou i 2 diners cada any, el monjo Jaume de Boatella.

L'abril del 1724 prengué possessió de l'abadia de Serrateix fra Onofre Nogués i d'Anglerill, monjo i infermer del monestir de Sant Cugat del Vallès, i doctor en Cànon, qui governà Serrateix fins a la seva mort ocorreguda el 17 de gener de l'any 1727. El monestir era de patronat reial i en feia les provisions el rei, mitjançant la butlla pontificia corresponent. A dom Onofre, el succeï a l'abadia, l'any 1728, fra Joan Baptista de Berart i Cortiada el qual la va regir fins que va morir el 4 de juliol del 1761⁵.

Consta de les visites efectuades l'any 1752, pels visitadors de l'orde benedictí i pels del bisbe diocesà de Solsona, que la *Quarta* importava cada any 8 lliures, 9

2. Al *Llibre de les Jurisdiccions*, del mateix arxiu, hi consta que la càrrega de blat es compon de dues quarteres i cada quartera la formen quatre mesures. La càrrega de gra, doncs, està integrada per vuit mesures i cada mesura equival a 18,34 litres. El forment es valora la meitat més que el sègol i dues quarteres de forment equivalen a tres de sègol. Tan sols un dels declarants, Pere Junoy d'Alp, paga a l'abat un cens en metàl·lic amb moneda cerdana, i consta que cinc sous en diners cerdans equivalen a 3 sous i 11 diners barcelonins.

3. A.P.S. (= Arxiu Parroquial Serrateix). *Llibre de les Jurisdiccions*. fols. 10 a 40

4. A.P.S. *Llibre...* fol. 2v

5. A.P.S. *Llibre...* fol. 35r.

sous i 11 diners. L'*escusado*, 4 lliures, 12 sous i 4 diners. El *Tall de religió* i *noviciat*, 13 lliures, 10 sous i 8 diners. La *visita de l'orde*, 4 lliures, 10 sous, i la del bisbe, 3 lliures i 15 sous⁶. Després del llarg abadiat de dom Baptista de Berart el succeí el monjo Martín Martínez de Aspurz que era prior al monestir de San Juan de la Peña, a més de rector de l'església parroquial de Santa Maria de Longàs, i qualificador del Sant Ofici de la inquisició d'Aragó. Oposità a càtedres de la Universitat de Huesca i el rei li donà possessió de l'abadia de Serrateix el primer de maig de 1762 per mitjà de procurador, amb les butlles de Roma. El 17 d'octubre arribà al monestir i en tingué cura fins el 17 de gener de l'any 1780 en què morí. Al *Llibre de jurisdiccions* tan sols s'indica d'ell que va fer noves fundacions i adquirí ornaments per a la Sagristia del cenobi, augmentà els rèdits de les mongies i la cabiscolia.

L'arranjament del patrimoni

En temps de l'abat Martín es féu una "convinença" entre el rei Carles III i el bisbe de Solsona, mitjançant l'acord de donar cada any d'arrendament, des del 1777, la quantitat de 29.518 rals de billó i 17 maravedisos, cosa que en moneda barcelonina equivalia a 2.744 lliures, 4 sous i 1 diner. Calia repartir aquesta quantitat equitativament i, pel que fa a l'abadia de Serrateix, li correspongué pagar al col·lector del Escusado de Solsona la suma de 37 lliures, 2 sous i mig diner en concepte d'*escusado*. Altres 8 lliures, 9 sous i 11 diners, pel subsidi o *quarta*, i pels delmes i primícia del patrimoni de Serrateix, 15 lliures, 16 sous i 8 diners i un quart. Pels delmes de Viver, 1 sou i 10 diners. Pels de Casserres, 1 lliura, 15 sous i 3 diners. I pel delme d'Avià, 20 lliures, 2 sous i 3 diners i un quart de diner. Tot plegat sumava 45 lliures, 11 sous i 11 diners i mig. Si hi afegim els delmes de Cerdanya, pertanyents encara al bisbat d'Urgell, que no havia concordat amb el rei, corresponia pagar al monestir de Serrateix altres 4 lliures, 19 sous i 5 diners. En total: 50 lliures, 11 sous i 4 diners i mig.

Succeí en l'abadiat de Serrateix al monjo Martín Martínez de Aspurz, el doctor Francesc Escofet i de Roger, monjo i cambrer del monestir de Banyoles, que rebé la provisió del rei Carles III el 1780 i prengué possessió, per procurador, els primers dies de juliol de 1781. El 30 de juliol arribà a Serrateix, però hi romanqué poc temps, car el 1784 prengué possessió de l'abadia de Sant Pau del Camp i Sant Pere de La Portella. No obstant, durant aquells quatre anys renovà l'interior del palau abacial per la part nord, va fer un llegat important per a la construcció del nou claustre, i va pagar l'orgue nou.

En morir el gener de 1780 l'abat Martínez, tenia arrendades les terres d'Avià per 950 lliures a un negociant de Berga, dit Diego Puig. En la vacant entrà a Serrateix com a "segrestador" dom Àngel Ponsic, monjo de Ripoll, el qual arrendà a un mercader de Ripoll per 1.300 lliures les rendes d'Avià. L'augment de 350 lliures motivà

6. A.P.S. *Llibre...* fol. 43 bis, i segs.

moltes crítiques entre els veïns, per considerar que l'arrendador hi perdia diners. Quan arribà l'abat Escofet, el juliol de 1781, procurà informar-se bé i, per les notes que li facilità el rector d'Avià doctor Joan Coromines, vegé que els fruits d'Avià sumaven una mitjana de 340 quarteres anuals, de manera que els arrendadors hi guanyaven un vint per cent i la collita pujava de 1.700 a 1.600 lliures, segons els anys.

Els delmes i censos percebuts a la Cerdanya eren inferiors. No obstant, els mateixos anys s'incrementà l'arrendament de 140 a 180 lliures, quantitat que l'abat Escofet pogué apujar a 200, incloent delmes i censos. Els censos de grans sumaven 42 càrregues de sègol, o sigui 84 quarteres; i el terçó de Soriguerola altres 15 càrregues, o sigui 30 quarteres. De fet l'abat Escofet el 1782 comprovà que, inclosos censos i terçó sumava unes 80 càrregues de sègol que, arrendables a 45 rals la càrrega, podien representar cada any de 360 a 374 lliures i inclosos els censos en diners, que sumaven 14 lliures, valorant la càrrega a 5 lliures, podria apujar l'arrendament a 400 lliures. Al *Llibre de les jurisdiccions* l'abat Escofet ens proporciona encara, escrits de la seva pròpia mà, els detalls de les collites dels anys 1782, 1783 i 1784, que sistematitzem en el quadre següent:

Quadre 1

Productes de les collites dels anys 1782-1784

Productes	Collita de 1782	Collita de 1783	Collita de 1784
Sègol o blat mestall (1), xeixa i forment	138 q. = 685 ll., 8 s., 8 d.	171 q., 26 c. = 793 ll., 14 s., 11 d.	152 q., 1c. = 680 ll., 10 s., 6 d.
Ordi [i peramula]	33 1/2 q. = 87 ll.	20 q., 50 c. = 72 ll., 7 s., 5 d.	45 q., 61 c. = 12 ll., 12 s., 12 d.
Llegumet	5 q. = 24 ll.	5 q., 10 c. = 26 ll., 8 s., 9 d.	25 q., 10 c. = 89 ll., 7 s., 7 d.
Espelta (a 16 rals q.)	33 ll., 9 s., 4 d.	26 q., 11 c. = 43 ll., 1 s., 4 d.	32 q. = 49 ll., 11 s., 10 d.
Civada (a 20 s. quarta)	28 ll.	23 q., 5c. = 46 ll., 18 s., 4 d.	23 q., 8 ? c. = 46 ll., 9 s., 7 d.
Fesols i mill	14 ll., 10 s.	33 q. = 18 ll.	5 q. = 30 ll.
Vi	7 càrregues = 16 ll., 5 s.	20 q., 4 c. = 40 ll., 10 s.	18 c. = 40 ll.
Llana	16 ll.	17 ll., 12 s.	19 ll.
Carnalatges	50 s.	50 ll.	19 ll., 16 s., 3 d.
Oli	8 ll.	8 ll., 4 s., 10 d.	40 s.
Censos en diner	17 ll.	17 ll.	17 ll.
Total	984 ll., 13 s.	1194 ll., 4 s., 9 d.	1134 ll.
Deducts despeses càrregues	138 ll., 4 s., 10 d.	138 ll., 10 s.	
Net	845 ll., 8 s., 2 d.	995 ll., 19 s., 11 d.	5 ll., 11 s., 19 d.

q = quarta; ll = lliures; d = diners; c = quartà; s = sous

(1) un cop pagades les porcions de pa.

Tots els grans es delmen a la setena (de cada set garbes, una). I no es paga delme dels productes nous, com el blat de moro, ni tampoc del fajol, car se'n planta molt poc en els dominis de Serrateix. El detall dels diners obtinguts de la venda i arrendament dels diversos productes, permet veure que al costat del forment, minoritari, hi ha el blat mestall o segolós (= sègol), i un cultiu relativament nou, com la xeixa. Els cereals, inclosos l'ordi i la peramula, constitueixen el producte més cultivat. Hi ha molt poc mill en canvi. Els censos en diners i els censos mixtos són escassos. La major part dels censos o rendes es paguen en productes de la terra. Els anys 1781 a 1785 són importants per la transformació que suposa el canvi de cultius. I, al registre de censos de l'any 1784, s'hi afegeixen la cansalada, pollastres, gallines, capons i ànecs. El cànem, erb cultivat com a farratge, rubiol, llegumet o veça, així com el fajol, herba destinada a l'alimentació del bestiar i l'aviram; i hom manté el dret dels carnalates que graven el bestiar transhumant en passar pels dominis del monestir. Com a censos simbòlics, que acrediten la propietat, cal considerar les coques i les tasses d'aigua que tan sols apareixen en tres casos, les primeres, i en dos, les segones.

Els inicis d'alguns cultius nous

Ja hem vist que a la parròquia de Serrateix calia, els anys 1783-1784, pagar a l'abadia delme i primícia "a la setena" de tots els grans, tret del blat de moro i el fajol, els quals es plantaven molt poc a la darrereria del segle XVIII.

Però l'any 1783 en Miquel de Santamaria, un dels pagesos més actius i adinerats de la parròquia, començà a plantar blat de moro en una gran boïga obrerta al bosc, perquè d'aquell cultiu no es pagava delme ni primícies. I ho va repetir l'any següent, imitant-lo els altres veïns del terme, aprofitant-se que no hi havia tradició del dit pagament. Cal tenir present que en Santamaria era precisament un arrendador de l'abadia i la seva capacitat administrativa el convertia en un pagès que coneixia molt bé la situació del patrimoni del monestir.

L'abat Escofet ho consignà en el *Llibre de les jurisdiccions*⁷, lamentant-se del fet, però a continuació d'escriure: "serà qüestió d'exigir-los pagament del delme", bo i afegint: "serà del cas que el senyor abat que me succeeasca ho fassia", deixant en mans del seu successor la solució del problema, car sens dubte no s'atrevia a enfrontar-se amb el principal responsable. En tot cas, quan escrivia aquestes paraules al *Llibre* ja havia estat proposat abat de Sant Pau del Camp i Sant Pere de la Portella, el 1784.

Les rendes de l'abadia de Serrateix al terme de Serrateix i als de Viver, Castelladral, Mondarn, Avià i Cerdanya, des de l'any 1776 havien començat a arrendar-se a l'es-

7. A.P.S. *Llibre...* fol. 69 i segs.

mentat Miquel Santamaria, del mas d'aquest nom dintre del terme de Serrateix, el qual s'havia avingut a pagar 590 lliures a l'abat cada any, mentre no s'hagués concordat la Casa Delmera amb el rei. I un cop concordada, bo i deixant el sobirà d'administrar-la, s'havia establert que es pagarien 730 lliures per l'arrendament.

Així continuà Miquel Santamaria fins a l'any 1780, data en la qual dit arrendador, bo i al·legant que hi perdia diners, aconseguí que se li rebaixés l'arrendament a les 700 lliures anuals. I encara el 1781 tan sols volgué pagar 600 lliures⁸. Arribat a Serrateix l'abat Escofet l'any 1781, s'assebentà que en Santamaria feia moltes obres a casa seva, i pensà que era a costa de rebaixar els imports dels arrendaments. Després de consultar alguns veïns decidí que el col·lector dels delmes fós el propi monestir i no cap més administrador laic. I nomenà administradors el prior i sagristà. Amb la condició que aquest (era un sol monjo el que tenia ambdós càrrecs llavors) hauria de pagar 600 lliures i entregar les porcions de blat i de vi augmentades en 20 lliures, el "tall de religió", l'escusado i la meitat del subsidi que no pagaven els arrendadors laics dels patrimonis de Serrateix i de Viver. L'altra meitat del subsidi, segons explica al *Llibre*, la carregà l'abat als administradors d'Avià. Finalment, els drets de visita, el vi de les misses i els torrons de Nadal els carregà als monjos, reservant-se l'abat de cobrar els cereals, quantificats en 16 quarteres de mestall, dues de xeixa, una d'ordi, cinc de civada i vuit d'espelta, i també la cansalada de la Caseta (masoveria de l'abadia), els censos de l'oli i els pollastres i gallines dels censos i delmes. Volia també l'abat que els cereals es batessin a l'era de l'abadia per tal que abundés de palles per fems. Els beneficis que abans aconseguia l'arrendador els obtindria l'abat, i aquest els cedia pel claustre nou i, successivament, pel cor, la sagristia i la sala capitular.

Així s'obtingué el 1782 un benefici de 250 lliures que es pogué aplicar al claustre i calculava l'abat Escofet que ben aviat pujaria el total a 1.000 lliures, amb aquestes incorporacions de noves rendes.

Dissortadament però, l'abat Escofet fou transferit l'any 1784 a l'abadia de Sant Pau del Camp i el seu successor, dom Josep Ignasi de Figueres, procedent de Sant Cugat, prengué possessió el 21 de juliol de 1785 i morí el 2 de novembre del mateix any, limitant-se a adquirir ornaments per a la sagristia. Poc més podia fer durant els tres mesos que romangué actiu. El 20 d'agost de 1786 prengué possessió de l'abadia de Serrateix un altre monjo procedent també de Sant Cugat del Vallès: fra Pelegrí de Varthamon, tres anys després (el juliol de 1789) traslladat a les abadies de Roses i Amer. I no mes llarg fou l'abadiat del successor d'aquest darrer, el monjo aragonès Miguel de Nicuesa, transferit l'any 1793 a San Juan de la Peña, en temps del qual l'amo de la Casa de Navel, el 1791, plantà una gran vinya en una boïga oberta a la muntanya de Serrateix, a canvi d'un terç del delme i de les primícies, restant les altres dues terceres parts cedides a l'abat. Un tracte semblant també rebé l'amo de la Casa del

8. A.P.S. *Llibre...* fol. 42 r. i v.

Sunyer de Valldeperes aquell mateix any, incrementant així el cultiu de la vinya a les terres del patrimoni de Serrateix, en altres dos jornals⁹, i el 1803 en vuit jornals més.

El succeí l'abat Joan Benet, de curta durada (+ 1797) i aquest darrer fou succeït per Felip Anton Escofet, que regí el monestir del novembre de 1798 fins el 24 de desembre de 1827, data de la seva mort. Contrasta aquest llarg abadiat amb les curtes etades dels seus cinc predecessors. Quan els anys del monestir arribaven a la seva etapa final, l'abat Escofet adornava la nau de l'església, encarregava l'altar major, fet per l'escultor de Sant Llorenç de Morunys Francesc Pujol, que costà 437 lliures, i el cor de l'església; feia nova la sagristia i bona part de l'abadia, el pou i la cisterna, i encaironava l'era. No es pot pas dir doncs, que aquells últims trenta anys no fossin ben aprofitats. A les vigílies de l'exclaustració la renda anual de Serrateix sumava de 1372 lliures (l'any 1799) a 1882 (el 1802). Les despeses venien a representar la meitat d'aquestes sumes, no obstant la importància de les obres empreses.

Quadre 2

Darreres collites enregistrades a la documentació conservada

Productes	Collita de 1814	Collita de 1815	Collita de 1816
Blat segolós	120 q.= 630 ll., 11 s., 4 d.	86 q., 9 1/2 c.= 790 ll., 10 s., 9 d.	1.315 q., 9 c. = 1010 ll., 2 s., 2 d.
Xeixa	61 ll., 8 s., 10 d.	25 ll., 12 s., 9 d.	42 ll., 17 s., 6 d.
Forment	53 ll.	49 ll., 8 s., 9 d.	88 ll., 2 s., 6 d.
Ordi		1 ll., 8 s., 1 d.	10 ll., 10 s.
Espelta	7 ll., 16 s., 7 d.	5 ll., 5 s.	24 ll., 7 s., 6 d.
Civada	15 s.		3 ll.
Pamula, mill, erb	8 ll., 11 s., 9 d.	15 s.	20 ll., 3 s., 2 d.
Llegum (3 picotins)	72 ll., 10 s., 7 d.	72 s.	123 ll., 7 s., 10 d.
Fesols	3 ll., 1 s., 10 d.	2 ll., 8 s., 9 d.	13 ll., - , 7 d,
Faves i favons	1 ll., 10 s., 7 d.	12 s., 6 d.	24 ll., 1 s.,
Vi (6 càrregues)	36 ll.	(8 1/2 càrregues) 63 ll., 5 s.	(6 càrregues) 30 ll.
Oli (1 quartà = 3 ll.)	2 ll.	4 ll., 17 s., 6 d.	3 ll.
Llana		20 ll., 8 s., 11 d.	
Censos en diners	8 ll., 16 s., 8 d.	9 ll., 8 s., 8 d.	9 ll., 1 s., 5 d.
Carnalates	36 ll., 6 s., 10 d.	42 ll., 2 s., 8 d.	24 ll., 8 s., 8 d.
Total	907 ll., 10 d.	1093 ll., 11 s., 10 d.	1427 ll., 2 s., 4 d.

La quartera de sègol oscil·la entorn de les 9 lliures.

Segons el *Llibre de les resolucions del Sagrat Definitori* que recull Barraquer (1906: I, 87) la renda de Serrateix els primers anys del segle XIX restava distribuïda entre les cinc mongies i sumava unes 1336 lliures, de les quals corresponien a l'abadia 1167, 82 a la cambreria, 75 a la despensaria, 5 a la cabiscolia i 6 a la sagristia, dignitats que s'havien repartit els comunitaris, amb els emoluments respectius. En produir-se la vacant d'una mongia la comunitat havia quedat reduïda a tres monjos i l'abat, si bé durant molt de temps fou encara de quatre monjos i l'abat que es repartien la distribució dels cinc càrrecs esmentats¹⁰.

L'any 1818 s'acaben els comptes dels productes cultivats, amb les entrades i les despeses. I l'any 1821 comencen els anuncis de subhastes dels béns patrimonials del monestir, deguts a la Desamortització. Tot i que fins el 1829 consta l'activitat de la comunitat benedictina composta per cinc membres. El prior i el batlle litiguen encara amb el pagès de Cal Marxant (una casa de l'abadia) que està aprofitant l'aigua de regar de la Caseta, per a cultivar cols. I l'abat electe, fra Josep Jordana, presenta el juliol de 1828 un Memorial al Comte d'Espanya, Capità General de Catalunya, perquè entregui quatre escopetes als comunitaris per a la seva defensa i "recreo dels monjos".

Bibliografia

BARRAQUER, Cayetano (1906). *Las casas de religiosos en Cataluña*. 2 vols., Barcelona.

BOZZO, R. Maria (1927). "Obituari de la Congregació Claustral Benedictina...". *Catalonia Monastica*, núm. 1, p. 97-130. Esp. 111.

FORT, Eufemià (1964). "Tres monjos de Santes Creus abats de monestirs benedictins". *Analecta Sacra Montserratensia*, vol. X, p. 207-213.

10. A.P.S. *Llibre...* fol. 56-70. L'abat es sol reservar el cànem, la llana, i les gallines i pollastres. Cal tenir presents, a més, les despeses. El 1816 corrien a càrrec de l'abat, nombroses obres: la porta ferrada de l'església, el daurat del temple (que aquell any quedà enllestit), el jaspíat de l'altar major, les dues trones, la barana del presbiteri, el cor, els bancs, pintar la volta del presbiteri i fer nova la cadira de l'abat. Tot plegat costà 1770 lliures a l'abat. Caldria afegir-hi encara el dret de còngrua i altres despeses menors.